

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО КІЛЬКІСНОГО ВИМІРУ

Вступ. Формування та розвиток постіндустріальної економіки, зростання ролі інформації та знань у виробничих процесах ставить у пряму залежність економічний прогрес і суспільний розвиток від тотальної інтелектуалізації життя населення. Інтелектуальна діяльність стає необхідною умовою економічного поступу, а інтелектуальний капітал — найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети. У таких умовах виникає проблема оцінки цього виду ресурсу, його кількісного виміру.

Постановка завдання. Розробка методів оцінки інтелектуального капіталу на сьогодні перебуває в стані досить стрімкого розвитку. Але незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблемі у вітчизняній і особливо в зарубіжній літературі, проблема є невирішеною. Більше того, не існує чіткої класифікації методів виміру інтелектуального капіталу, не визначено про їх переваги та недоліки. Саме розв'язання цього завдання ми й ставимо собі за мету в нашій статті.

Результати. Першими виявили складність та гостроту зазначеної проблеми такі дослідники, як Дж. Тобін, Д. Луфі, П. Страсман, Т. Стюарт, К. Е. Свейбі, Л. Едвінсон, Р. Грант. Їх дослідження, головним чином, і визначили напрямок та стратегію розробки цього напрямку.

Перш за все слід зазначити, що кількісний вимір інтелектуального капіталу як економічного ресурсу становить не тільки теоретичний інтерес, а й практичну значимість. Оскільки він безпосередньо пов'язаний з теорією управління робітниками у галузі знань, де одним з найголовніших чинників підвищення ефективності та результативності діяльності компаній є вміння управляти навичками й здібностями працівників. Виходячи з цього твердження, особистісні характеристики робітників формують конкурентні переваги та впливають, таким чином, на ринкову вартість фірми. Унаслідок цього виникає проблема визначення ринкової вартості певної компанії, ураховуючи не тільки матеріальні активи, а й нематеріальні.

Р. Грант, розв'язуючи цю проблему, розрізняє такі поняття, як «ресурси» та «здатності» організації. На думку дослідника, «ресурси представляють собою «входь» производственных процессов... Однако сами по себе немногие ресурсы продуктивны. Продуктивная деятельность требует кооперации и скоординиро-

ванной работы команд ресурсов. Способность — это свойство определенной команды ресурсов обеспечивать выполнение некоторого задания или осуществлять продуктивную деятельность. Ресурсы являются источниками способностей фирмы, тогда как способности — источниками её конкурентного преимущества» [1, с. 118 — 119].

Таким чином, саме оцінка впливу «здатностей» фірми, під якими Р. Грант розуміє людські можливості, на конкурентоспроможність підприємства приводить до потреби вироблення методів їх виміру.

На думку авторів В. Голубкіна, Л. Клеєва та Л. Патоки, методи виміру інтелектуального капіталу потрібні не лише для поглиблення розуміння суті всіх видів нематеріальних активів, а й, що важливо, для побудови логічної теорії, яка б пояснювала, які активи потрібно брати до уваги, щоб вірно визначати ринкову вартість організації. Крім того, автори зазначають, що «... уточнение рыночных оценок их (организаций. — Ю.Г.) стоимости приведёт к оптимизации потоков капитала, что, в свою очередь, будет означать повышение эффективности рыночной экономики» [2].

Таким чином, активізація розробок з винайдення методик виміру інтелектуального капіталу пов'язана не тільки із зовнішніми, а й з внутрішніми потребами фірм та підприємств. Усе більше компаній звертаються до «активізації» власного інтелектуального капіталу. Управління знаннями та вміннями робітників підприємства стає поряд з управлінням та використанням основних засобів. Підтвердження цьому — широкий розвиток консалтингових підприємств, які спеціалізуються на розробці та впровадженні освітніх програм для конкретних фірм, відділів, департаментів. Сьогодні вже нікого не здивує наявність в компанії бізнес-тренера чи навіть внутрішнього університету. І хоча відсоток таких підприємств поки що невеликий, але має стрімку динаміку до зростання. Ця тенденція є характерною для всіх галузей господарювання як за кордоном, так і в Україні.

Отже, можна цілком погодитись з думкою Т. Андрусенко про те, що для вироблення методології виміру інтелектуального капіталу існує декілька вагомих причин:

- така система дозволить більш адекватно відобразити вартість компанії;
- процес виміру потребує розглянути процес ви-

Рис.1. Методи оцінювання інтелектуального капіталу

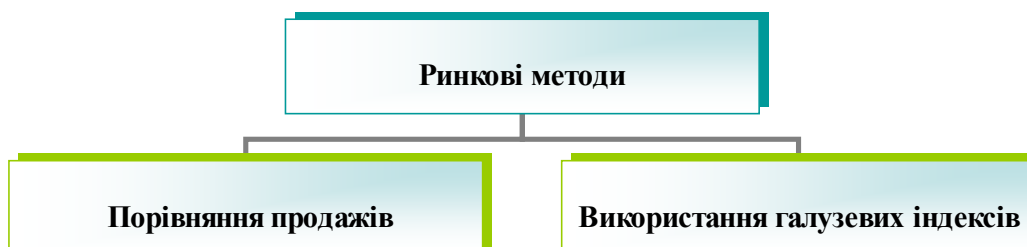

Рис. 2. Ринкові методи оцінки інтелектуального капіталу

робництва з середини, визначивши, таким чином, дійсно рушійні сили конкурентоспроможності підприємства;

- створюються умови для виявлення та подолання негативних процесів в управлінському менеджменті;

- сприяє зростанню інвестицій, оскільки більш чітка та точна звітність надає впевненості потенційним інвесторам [3].

Аналіз наукової та нормативно-правової літератури дозволив нам узагальнити та систематизувати існуючі підходи щодо методик виміру інтелектуального капіталу. Незважаючи на досить велику кількість способів обчислення, ми вважаємо за доцільне виділити п'ять основних (рис. 1).

Ринкові методи є досить поширеними, щоправда, лише в науковій літературі. І це не випадково, оскільки поряд із своїми перевагами мають суттєві недоліки.

Ринкові методи — це, перш за все, метод порівняння продажів. Сутність даного способу полягає в порівнянні аналогічних угод при купівлі-продажу інтелектуального активу (капіталу). Використовується також метод із залученням галузевих індексів, при якому за основу беруться стандартні ставки роялті (рис.2).

Чи не найвідомішим ринковим способом є методика Дж. Тобіна. Автор розробив формулу для прогнозування інвестиційної політики компанії незалежно від макроекономічних показників. Але цей показник виявився досить ефективним для виміру інтелектуального капіталу [4, с. 54 — 62]. Таким чином:

Інвестиційний метод

Визначає вартість інтелектуального капіталу шляхом підрахунку інвестицій у людський та інтелектуальний капітал. Потім відбувається оцінка ефекту від таких інвестицій шляхом їх порівняння з доходами, що вони принесли

Рис. 3. Інвестиційний метод визначення вартості інтелектуального капіталу

g — коефіцієнт Тобіна = Ринкова вартість / Балансова вартість.

Якщо g -коефіцієнт більший за одиницю, то зрозуміло, що ринкова вартість є вищою за балансову вартість компанії. Цей показник є досить ефективним при визначенні наявності інтелектуального капіталу в компанії, оскільки він фактично враховує прогнозовані майбутні доходи, ризики ринку, думки експертів та ринкову кон'юнктуру.

Дослідження показують, що g -коефіцієнт вищий у галузях, де використовуються складні високоточні технології. Так, для компанії «Хьюлет Паккард» він становить 1,35; «Інтел» — 2,8; «Майкрософт» — 9,5; «Raiters» — 13; «Фракл» та «Netscape» — 60 [5, с. 379].

Спроба компанії «Вимпелком» придбати 100% акцій мобільного оператора «Київстар GSM» за 5 \$ млрд дозволяє нам визначити коефіцієнт Тобіна для компанії «Київстар GSM»:

g -коефіцієнт (Київстар GSM) = 5 000 000 / 1 553 693 (\$ тис.);

g -коефіцієнт (Київстар GSM) = 3,22.

Досить проста та логічна схема визначення величини інтелектуального капіталу компанії. Але, на нашу думку, має один суттєвий недолік. Так і не зрозуміло, чому ж покупці готові заплатити саме таку ціну, а не іншу. Саме 5 \$ млрд, ні більше ні менше, у випадку з компанією «Київстар GSM». Очевидно, «Вимпелком» провів якісь розрахунки, що дозволило назвати саме таку ціну.

Отже, перевагами ринкових методів обрахунку величини інтелектуального капіталу є використання ринкової інформації та простота в застосуванні. Недоліком — неможливість провести обрахунок без попередньої ринкової інформації.

Інвестиційні методи визначають вартість інтелектуального капіталу на основі залучених інвестицій у сам інтелектуальний капітал та його складові частини — людський та технологічний (структурний) капітали (рис. 3).

Відомими інвестиційними методами є розробки К. Е. Свейбі «Intangible Assets Monitor» та Л. Едвінсон «IC Rating». Поділ інтелектуального капіталу на складові елементи дозволяє, на думку Н. Малюги, виокремити ту складову інтелектуального капіталу, що невіддільна від його носія — людини. Але їх облік — це ще складніше завдання, ніж його виокремлення [6, с. 407].

Іншу частину інтелектуального капіталу — структурний або технологічний — виокремити й оцінити значно легше, оскільки це матеріалізована основа, що використовується людиною в процесі її роботи (комп'ютери, мережі, науково-дослідні установи, розробки, патенти, ліцензії, ноу-хау та ін.).

Основний недолік інвестиційного методу, на нашу думку, полягає в неможливості достовірно спрогнозувати реальну користь від отриманого інтелектуального ресурсу (капіталу), оскільки його вартість визначається не потенційною корисністю блага, а поточною. Як позитив можемо виділити те, що за допомогою цього методу визначаються всі реальні залучення коштів у нематеріальний ресурс.

Найбільш прогресивними на сьогодні є методи, побудовані за доходним та витратним принципами (рис. 4, 5).

Доходні методи (зазначені на рис. 4) можуть бути реалізовані у двох модифікаціях: по-перше, на дисконтуванні очікуваних грошових потоків або очікуваних прибутків; по-друге — на капіталізації усередненого прибутку або грошового потоку.

Беззаперечними перевагами вищезазначених методів є те, що вони універсальні, теоретично обґрунтовані та дозволяють визначити саме ту вартість активу (інтелектуального капіталу), яка має бути визначена відповідно до типу трансакції та мети оцінки.

Витратні методи можна поділити на два види — витрати на відновлення активу та витрати на заміщення. Перший спосіб полягає в підрахунку витрат на роботи, результатом яких став запатентований винахід

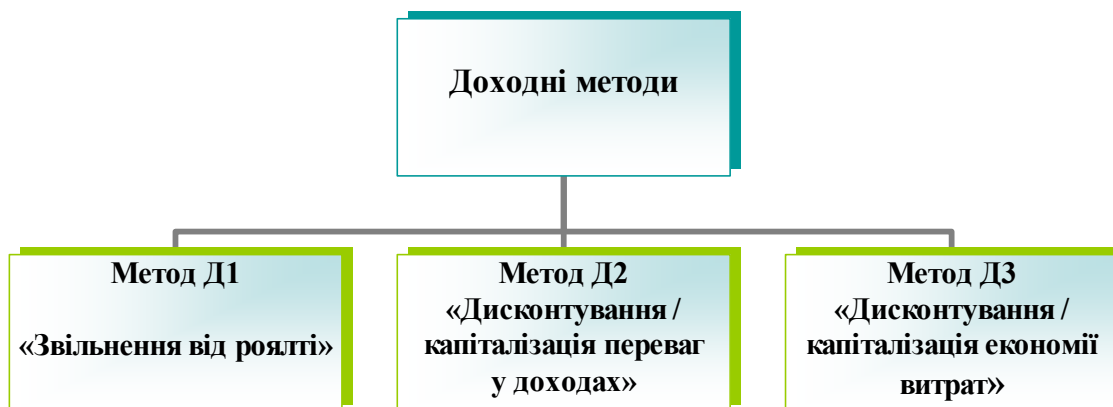

Рис. 4. Доходні методи оцінювання інтелектуального капіталу

Рис. 5. Витратні методи оцінювання інтелектуального капіталу

Рис. 6. Експертні методи визначення вартості інтелектуального капіталу

тощо. Другий спосіб обраховує витрати, які були здійснені на роботи по створенню нематеріального активу, яким змінюють інший (застарілий або менш досконалий), рівноцінний з точки зору виконуваних ним функцій.

Головним недоліком витратних методів є те, що, як правило, отримана оцінка не має відношення до реальної вартості оцінюваного інтелектуального активу (капіталу).

Експертні методи є дуже поширеними як у літературі, так і на практиці. Ми ж виділили три основні, які, на нашу думку, є актуальними в Україні (рис.6). Автономне оцінювання інтелектуального капіталу здійснюється шляхом залучення експертів з питань оцінки нематеріальних активів. Це, як правило, державні установи, що використовують законодавчо закріплену методіку.

Оцінювання інтелектуального капіталу відповідно до міжнародних та європейських стандартів, на думку

А.Н. Козирева, сьогодні вже не відповідає вимогам часу, оскільки в них є досить велика кількість неточностей. Скажімо, елементи ринкового капіталу об'єднані в поняття «гудвіл», елементи людського капіталу включені до нематеріальних активів підприємства, нечітко виписано суть інтелектуальної власності [7].

Звичайно, позитивом є універсализація та систематизація підходів, що існує в цих методах. Але потрібно зазначити, що обговорення та законодавче закріплення вимагає досить багато часу, а в умовах швидкого розвитку як теорії, так і практики постіндустріальної економіки це досить велика розкіш.

Бухгалтерські методи поділяються на зовнішню та внутрішню оцінювання (рис. 7). Як перший, так і другий спосіб є сукупністю вищезазначених підходів (методів) та їх бухгалтерською інтерпретацією.

Використовуючи ці підходи, слід пам'ятати, що теорія інтелектуального капіталу знаходиться на стадії розвитку. А тому досить значне коло аспектів ще не розроблене, що, на нашу думку, у майбутньому може викликати потребу в узагальненні та систематизації існуючих методологічних підходів визначення вартості інтелектуального капіталу.

Різноманітність підходів, які намагаються розв'я-

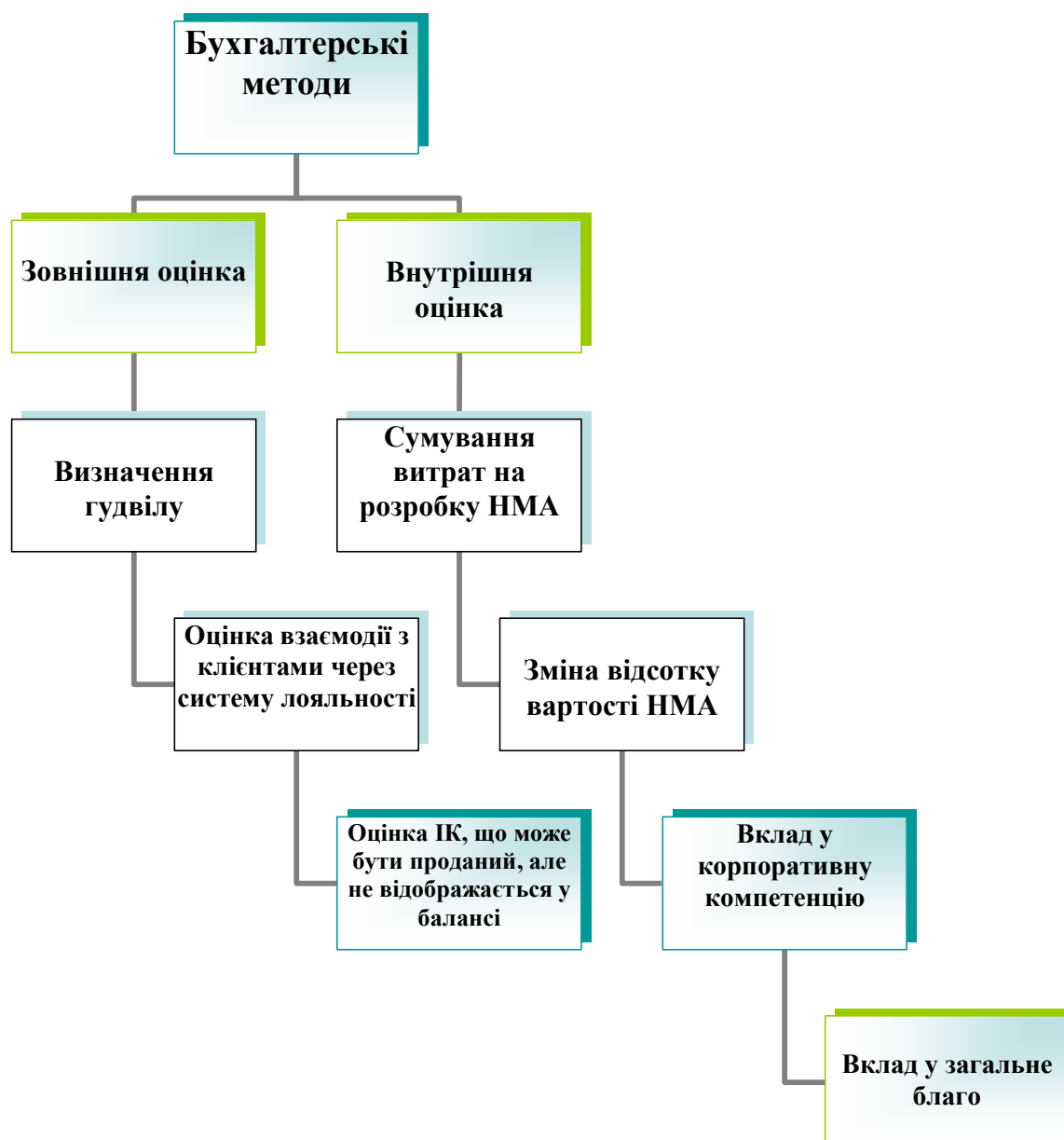

Рис. 7. Бухгалтерські методи кількісного виміру інтелектуального капіталу

зати це завдання, показує, що вимір інтелектуального капіталу не можна ототожнювати з оцінкою матеріальних об'єктів. Інформаційний постіндустріальний світ вимагає перегляду самих підходів до визначення вартості [8, с. 53 — 64].

Н. Малюга, виходячи з цього, робить висновок, що суб'єктивне оцінювання, що виражатиметься «справедливою вартістю» є кращим для виміру інтелектуального капіталу, ніж методологія, побудована на визначенні поточної вартості (інвестиційний, бухгалтерський методи). Але тут же зазначає, що перехід від об'єктивізму, притаманного індустріальному світу, до суб'єктивізму, який характерний для постіндустріалізму, досить складний та вимагає певного часу усвідомлення перш за все людиною [6, с. 409].

У країнах Західної Європи, Північної Америки та Південно-Східної Азії, які ми можемо назвати постіндустріальними, досить активно використовується метод визначення вартості інтелектуального капіталу на основі ринкових котирувань акцій компаній. Це є, на нашу думку, досить яскравим проявом вищезначеного суб'єктивізму. Де вартість акцій корпорацій перебуває в прямій залежності не тільки від показників матеріально-технічного розвитку, а й від інформаційного простору (новини, чутки, політичні скандали). Зважаючи на розвиток фінансової системи та ту роль, яку відіграє в цих регіонах ринок цінних паперів, такий підхід є найбільш простим та надійним. Але проблема в тому, що досить значний сектор світової економіки перебуває поза межами світової фінансової системи, у тому числі й в Україні.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що проблема визначення вартості інтелектуального капіталу на сьогодні постає дуже гостро. Переважна більшість методик оцінює інтелектуальний капітал шляхом визначення його поточної вартості — суми вартостей ресурсів, що були витрачені на його створення, у той час, коли все більшого значення набуває вартість корисності нематеріального блага. Таким чином, значна частина ресурсу недооцінюється, оскільки досить складно спрогнозувати реальні вигоди від придбаного ресурсу (капіталу). Це, на нашу

думку, призводить до локалізації та конкретизації вирішення даного завдання. Отже, існуючі методики придатні для дуже вузького кола фірм та організацій певної галузі господарювання на визначеній території.

Однак розвиток інформаційного постіндустріального суспільства відкриває нові можливості щодо визначення вартості інтелектуального капіталу, зокрема на основі суб'єктивного визначення вартості, зокрема ринкових котирувань акцій компаній. Але такий метод на сьогодні не є загальноприйнятним, оскільки досить значну частину світового ринку ще не можна назвати постіндустріальною. А це значить, що й категорії та закони нової системи діяти не будуть. Зважаючи на вищесказане, для України, яку сьогодні важко назвати постіндустріальною, найбільш оптимальним методом, побудований за доходним принципом, як найбільш прогресивний з перелічених.

Література

1. **Grant, R.M.** (1991) The resource-based theory of competitive advantage: implication for strategy formulation? // *California Management Review*. — Vol. 34, Spring. — P. 118 — 119.
2. **Голубкин В. Н., Клеева Л. П., Патока Л. В.** Интеллектуальный капитал в эпоху глобализации мировой экономики // *Бизнес-образование*. — 2005. — №1 (18). http://www.ou-link.ru/pub/business_obraz_1_18.htm
3. **Андрусенко Т.** Измерение интеллектуального капитала <http://www.knowledgeboard.com/download/3470/Metrics.pdf>
4. **Комаров И.** Интеллектуальный капитализм // *Персонал*. — 2000. — №5. — С. 54 — 62.
5. **Чухно А.** Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України. — К.: Логос, 2003. — 631 с.
6. **Малюга Н.М.** Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: Монографія. — Житомир: ЖДТУ, 2005. — 548 с.
7. **Козырев А.Н.** Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов. http://www.cfin.ru/finanalysis/value/ntangibles_and_intel.shtml
8. **Медведев В.Ю.** Стоимости в современной экономике // *Вопр. экономики*. — 2003. — №11. — С. 53 — 64.